

Cyprus

24

2020

dpb DIVADLO
PETRA
BEZRUČE

◆ režie **Martin Františák** ◆ překlad **Jaroslav Vrchlický**
◆ dramaturgie a úprava **Tomáš Vůjtek** ◆ hudba **Petr Hromádka**
◆ scéna **Marek Zákostelecký** ◆ kostýmy **Marek Cpin**
◆ šerm **Petr Sýkora** ◆ pohybová spolupráce **Zoja Mikotová**
◆ premiéra 26. března 2010

◆ Roxana **Sylvie Krupanská**

◆ Dueña **Zdena Przebindová**

◆ Cyrano **Tomáš Dastlík**

◆ Kristián **Lukáš Melník**

◆ De Guiche **Norbert Lichý**

◆ Ragueneau **Jan Vápeník**

◆ Le Bret **Jan Vlas**

◆ De Valvert, Mnich, Kapitán **Dušan Urban**

◆ Dáma z bufetu, Herečka – subreta, Marta **Markéta Haroková**

◆ Matka představená **Kateřina Krejčí**

◆ Lisa, Sestra Klára **Tereza Vilišová**

◆ Ligniére, Montfleury, Kadet **Tomáš Krejčí**

◆ Cuigy, Carbon **Jiří Müller**

◆ Kadet 1 **Jan Kovář*** nebo **Lukáš Adam***,

◆ Kadet 2 **Štěpán Kaminský*** nebo **Robert Kozmík*** (* studenti JKGO)

Cyrano kontra Cyrano?

Jaroslav Vrchlický si ve své předmluvě k překladu Rostandova Cyrana pochvaloval, že „hlavní motivy hry Rostandovy jsou historicky prověřeny, neb aspoň se nepřičí nijak historické možnosti.“ Avšak už v roce 1933 poznamenal vydavatel Cyranových děl Francois Lachévre, že autor „by se v platonickém milenci Roxanině nepoznal. Kdyby měl možnost, rozhořčeně by proti své karikatuře protestoval: měl důvod očekávat, že slávy dobude svými koncepcemi filosofickými a vědeckými, jež jeho dobu předstihovaly o sto let, a zatím jí dosáhl z titulu jemnocitnosti srdce, kterou u něho nezjistil ani jeho otec, ani jeho nejdůvěrnější přátelé. Kdo kdy viděl takovou mystifikaci?“ Svým způsobem měli pravdu oba.

Hector Savinien Cyrano (1619–1655) pocházel z vážené pařížské měšťanské rodiny (až legenda z něj udělala Gaskoňce), přesto nebyl spokojen se svým rodovým jménem, a rozšířil je proto o aristokratický název rodinného statku Bergerac (ležel jižně od Versailles a původně patřil šlechtickému rodu toho jména), za což pak rodina opakovaně platila pokuty. Finanční nesnáze jej přiměly, aby se svým druhem z dětství Henry Le Bretem vstoupil do gardy gaskoňských kadetů, které velel Carbon de Castel-Jaloux. Cyranova statečnost byla příslovečná, nicméně u Arrasu utřil bodnou ránu do krku, která jeho vojenskou kariéru ukončila. Až do své smrti se pak věnoval psaní a studiu. Odvahu si však zřejmě uchoval, neboť v roce 1641 se postavil stovce najatých pobudů u Neselské brány (dva zabil, sedm zranil, ostatní utekli). Dlouhou dobu odmítal podporu sponzorů, což mělo za následek, že žádné z jeho děl nevyšlo tiskem. Až v roce 1653 vstoupil do služeb vévody z Arpajonu a začal publikovat. Jeho tragédie *Smrt Agrippiny* byla při uvedení v Burgundském divadle přerušena protesty diváků (některé repliky byly pokládány za bezbožné a herec Montfleury v ní odmítl hrát, za což se mu Cyrano později pomstil tím, že mu „zrušil“ představení) a od díla se distancoval i samotný vévoda. Pravdou je, že při vstupu do jeho paláce spadl Cyranovi na hlavu trám. Opuštěný a nemocný Cyrano poté zemřel na syfilidu (kterou si přivodil již roku 1645) u svého bratrance na francouzském venkově.

Historického Cyrana si dnes můžeme přiblížit i díky jeho nejúspěšnějšímu literárnímu dílu, románu *Cesta na Měsíc*. Najdeme zde sice paralely s veršovanými promluvami Rostandova Cyrana, který v závěru 3. dějství líčí hraběti de Guiche, jakými způsoby se lze dostat na Měsíc, ale jsou zde i podstatné rozdíly.

Ovázal jsem si kolem těla množství lahvíček naplněných rosou a Slunce do nich pražilo svými paprsky tak silně, že je začalo svým teplem přitahovat, podobně jako vytahuje vodu do největších mraků, a zvedlo mě tak vysoko, že jsem se nakonec vznosl až nad střední pásmo vzdušné.

Tento duchaplný počín však ke zdolání kosmických výšin nepostačil, a Cyrano se tak pouze přemístil do francouzské Kanady, kde sestrojil nový stroj, s nímž pak absolvoval druhý pokus.

Usedl jsem do stroje, který jsem již předtím sestrojil a o němž jsem předpokládal, že mě může vynést, jak vysoko si budu přát, a když jsem se přesvědčil, že jsem nic potřebného neopominul, vymrštil jsem se z vrcholku skály do vzduchu. Ale protože jsem vše nevykonal, jak bylo třeba, spadl jsem prudkým kotrmelcem do údolí. Neztratil jsem však odvahu, přestože jsem byl celý potlučený, a vrátil jsem se do svého pokoje, kde jsem si namazal celé tělo hovězím morkem, jelikož jsem byl pohmožděn od hlavy až k patě; a když jsem si také posílil kuráž lahví srdeční esence, vydal jsem se znovu do lesů, hledat stroj. Ale nenalezl jsem jej, protože jej mezitím shodou okolností našli vojáci, vyslaní do lesa, aby nařezali dříví na svatojánský oheň; sebrali jej, přinesli do pevnosti a tam se dlouho dohadovali, co to může být; když pak objevili zařízení s vymršťovacím perem, navrhli někteří, aby se na přístroj uvázalo množství raket, které jej svou vlastní rychlostí vynesou do pěkné výše, a až tam bude pero mávat velikými křídly, všichni budou věřit, že je to ohnivý drak. Já zatím jsem jej dlouho hledal a nakonec jsem jej našel uprostřed quebeckého náměstí, právě když jej zapalovali. Když jsem viděl dílo svých rukou v tak velkém nebezpečí, dostal jsem velikou zlost a běžel jsem zadržet ruku vojákovi, který rakety zapaloval; vytrhl jsem mu troudu z ruky a bez sebe zuřivostí vskočil jsem do stroje, abych z něho strhal zařízení, kterým ho ověsili; ale bylo už pozdě, neboť sotva jsem byl oběma nohama uvnitř, vznosl jsem se do oblak. Hrůza, která mě v té

chvíli zachvátila, neochromila mou mysl natolik, abych se později nemohl rozpomenout na všechno, co se v té chvíli událo. Sotva tedy plamen strávil jednu řadu raket, které byly připevněny v řadách po šesti a spojeny navzájem doutnákem, ihned vzplanula řada druhá a po ní další, takže hořící salpetr oddaloval, ale zároveň zvyšoval nebezpečí. Nakonec zápalná hmota došla a ohňostroj přestal působit; já už jsem pomýšlel jen na to, že složím hlavu na vrcholku nějakého kopce, když tu jsem ucítil (aniž jsem učinil sebemenší pohyb), že letím stále výš, přístroj se mi odporoučel a viděl jsem, jak padá zpět k zemi. Tento neobyčejný úkaz mi naplnil srdce velikou radostí a z nadšení nad svým vyvážením z jisté záhuby jsem byl tak opovázlivý, že jsem se jal nad tím filozofovat. Jak jsem se tedy rozhlížel a uvažoval, co by toho všeho mohlo být příčinou, povšiml jsem si, že mám celé tělo ještě napuchlé i mastné od morku, kterým jsem si po pádu namazal modřiny; a uvědomil jsem si, že Měsíce ubývá a že je tedy právě v té čtvrti, kdy živočichům vysává morek; sál tedy do sebe i morek, kterým jsem byl natřen, a to tím silněji, že jsem mu byl blíže a že jeho účinky nebyly zeslabovány stínícími mraky.

Cyrano šťastně přistane na Měsíci a k svému velkému překvapení zde objeví původní pozemský ráj. Jeho průvodcem se stane prorok Eliáš, který mu rovněž vylíčí své cestovní zážitky.

Vězte tedy, že mi anděl ve snu vyjevil, že musím vystoupit do měsíčního světa, chci-li dojít dokonalého poznání, po kterém toužím; tam že v Adamově ráji naleznu strom poznání, a jakmile okusím jeho plodu, bude má duše osvícena všemi pravdami, jež je Boží tvor schopen postihnout. A na tu cestu jsem si tedy postavil onen vůz. Konečně jsem do něho nasedl, a když jsem se dobře usadil a pevně opřel, vyhodil jsem tu kouli z magnetu vysoko do vzduchu. Železný stroj, který jsem záměrně ukul vprospěch plnější než na okrajích, byl ihned vytažen do výše, a to v dokonalé rovnováze, neboť byl v tom místě přitahován vždy silněji. Dále pak, jakmile jsem dorazil k místu, kam mě magnet přitáhl, ihned jsem kouli vrhl znovu nad sebe do vzduchu... Řeknu vám dokonce, že jsem se nepřestával vznášet vzhůru ani když jsem držel kouli v ruce, neboť vůz tíhl neustále za magnetem, který jsem držel nad ním.

Nakonec se oba pustí do teologické disputace, v níž si Cyrano neodpustí několik dvojsmyslných „pošetilostí“, ke kterým by však Rostand svého Cyrana sotva propůjčil.

Konečně přejete-li si důkaz, že vaše střeva jsou hadem, kterého máte v těle, vzpomeňte si jen, že v hrobě Eskulapa, Scipiona, Alexandra, Karla Martela i Edvarda Anglického byli nalezeni hadi, kteří se ještě živili mrtvolami svých hostitelů.“ — „Máte pravdu,“ přerušil jsem ho, „také jsem si povšimnul, že z mužského těla se ten had snaží neustále uniknout, a proto je nám na spodku břicha vidět, jak mu vylézá hlava i s krkem. Bůh však si nepřál, aby jím byl trápen jenom muž; dopustil také, aby se vzpínal i proti ženě a snažil se vstříknout do ní svůj jed, po němž otok trvá devět měsíců od uštknutí. A na důkaz, že jen tlumočím slova Páně, řekl tedy hadu, když ho proklínal, že se bude marně proti ženě vzpínat ve snaze přimět ji k pádu, ona že ho nakonec stejně přiměje, aby sklonil hlavu.“

Chtěl jsem v takových pošetilostech pokračovat, avšak Eliáš mi v tom zabránil. „Uvažte, že jste na posvátném místě,“ pravil.

Cyrano byl skutečný bouřlivák, který byl chorobně vznětlivý, přičemž zvláště háklivý byl na svůj velký nos, a jako skvělý šermíř byl obávaným duelantem. Ale nejen kordem byl schopen obhájit svůj „handicap“, jak o tom svědčí následující pasáž, líčící poměry na Měsíci.

Nyní také vězte, proč v této zemi všichni mají velké nosy; sotva žena porodí, odnese porodní bába novorozence k představenému semináře a přesně za rok se pak shromáždí znalci a rozhodnou o něm; je-li jeho nos shledán kratší než jistá míra, která je uložena na radnici, je prohlášen za ploskonosého a předán lidem, kteří ho vykleští. Zeptáte se mě jistě, proč taková krutost a jak je možné, že my, kteří cudnost pokládáme za zločin, takto někoho násilím donucujeme ke zdrženlivosti? Avšak vězte, že tak činíme na základě třiceti století pozorování, neboť jsme zjistili, že velký nos jest známkou muže duchaplného, zdvořilého, laskavého, šlechetného, štedrého, a malý nos, že je známkou pravého opaku. Proto tedy z ploskonosých dětí děláme kleštěnce, neboť stát raději nechce mít vůbec žádné děti než takové, které by se jim podobaly.“

Tato konkrétní vize duchaplných a ušlechtilých Měsíčanů, kteří cudnost pokládají za zločin, je na hony vzdálená romantickému snění Rostandova Cyrana o luně, které vrcholí v závěrečném dějství hry („tam s duší spřízněnou se mnohou sejdu dnes, tam Galieli dlí, je tam i Sokrates!“). Bylo by proto jistě napínavé sledovat hypotetické setkání obou tak názorově odlišných Cyranů. Je pravděpodobné, že by si nakonec bratrsky padli do náručí, ale je taky dost možné, že by předtím dali jeden druhému pořádně do nosu.

Cyrano z Bergeracu v Čechách

Cyranovský herec blíží se chvílemi k nesmrtelnému hrdinovi.

◆ 1899 – s grácií – Jakub Seifert, N. D. Praha

Překladatel Vrchlický musí k vůli jeho věku změnit Roxanu ze sestřenice na neteř, nicméně tento padesátiletý pán v roli Cyrana zářil... „Lichotivě sládl v tónech lásky a hřměl v úchvatné písni gaskoňských kadetů.“ Jeho Cyrano byl krasomluvcem, ironikem a kavalírem. Avšak – nedalo se uvěřit, že by se byl schopn postavit sto chlapům. *(Josef Kuffner)*

◆ 1904 – tragicky – Eduard Vojan, N. D. Praha

„Slavná scéna souboje podobala se v Seifrtově podání šermířské exhibici, proklamované úchvatně deklamovanou baladou... Vojan dotíral na protivníka jako rys na kořist a do cinkotu papíru chrlil rýmy, čerta se staraje o jejich libozvučnost. Chtěl přesvědčit, že je básníkem a ne deklamátorem.“ *(Rudolf Deyl starší)*

◆ 1925 – čerstvě – Zdeněk Štěpánek, Divadlo na Vinohradech

„Cosi radostně mladého dýchalo z celého výkonu... Štěpánek zaznamenává na vzestupné své umělecké dráze největší svůj úspěch... Jeho Cyrano je originál, nezávislý na Vojanovi, má nicméně hlas i citový tón, jež mimoděk upomínají na mistra.“ *(Otokar Fischer)*

◆ 1946 – temně – Miloslav Holub, Východočeské divadlo

„Cyrano je repertoární hrou buržoazního divadla par excellence a titulní hrdina odpovídá požadavkům neskutečného hrdiny namalovaného na prázdný krám, pěnu na pivě, povrchnímu ideálu, společenské lži. Cyrano nemá co říci novému divákovi.“ *(Marie Majerová)*

◆ 1949 – lyricky – Karel Höger, N. D. Praha

„Jeho Cyrano není překonáváním Vojanovy tradice. Z širokého rejstříku Cyranovy postavy si vybral jen dva znaky: jeho gaskoňské provokatérství a jeho citovou lyričnost. Druhý je jeho lyrickému tenoru bližší.“ *(Jiří Hájek)*

◆ 1946 – magicky – Otomar Krejča, Divadlo E. F. Buriana

„Starým pamětníkům jihnou srdce i tak jeho krysařským svůdnictvím, neboť, ač ještě nezralý a nevyrovnaný, Krejča velmi nadějně se vzpřímí a kráčí v ostruhách Rostandových pravd“. *(Edmond Konrád)*

◆ 1974 – vojensky – Vladimír Brabec, N. D. Praha

„Vladimír Brabec v titulní roli hraje s vědomím toho, jaké příležitosti se mu dostalo. Dává svému fanfaronskému a nespoutanému bouřliváku výrazně charakter nejlepšího šermíře a rváče, avšak rváče nejenom fanfaronského, dává mu i podmanivou něhu podmanivého člověka, který dovede pro svou lásku trpět právě proto, že tak silně miluje.“ *(Lidová Demokracie)*

◆ 1986 – Jaromír Hanzlík a Viktor Preiss, Divadlo na Vinohradech

„Preissovo pojetí, to je gejzír vášni, nepřetržitá lochneska vrcholů a propastí, štěstí a zoufalství, sebe-důvěry a beznaděje.“ (...) „Hanzlíkovo pojetí naopak počítá s náznakem, s diváckou invencí, s projevem ukázněným a ztišeným... Je při vši ztřeštěnosti introvert. Inteligentní, vědoucí, nešťastný, hrdý a přející.“ *(Marta Švagrová)*

◆ Ostravsky – 1977 – plnokrevně – Jan Vlasák, Státní divadlo Ostrava

„Styl je Kačerovi prostředkem k vyjádření jeho hlubokého humanistického postoje ke světu. Postoje renesanční radosti, ale i lidské odpovědnosti... Monolog Cyrana s Le Bretem tryská v pseudorokokové živočišnosti, jako velká obžaloba měšťáctví. Herecký soubor, jako kompaktní celek, odvedl výkon už dlouho neviděný.“ *(Strašek Slavický)*

Kdo je ten Cyrano, mí drazí?

Muž s duší evropského samuraje.

Muž s morálkou Havla dramatika a básníka z pivovaru.

Rváč s lehkostí a rysem vězněného Jirouse Magora.

Chlap básník, na kterého čekali a praštili ho do zad ranou –

takových bylo v Čechách mezi 50.–60. lety mnoho...

Básník co nenáviděl měšťáky, ale miloval sám měšťku.

Zabiják, který se postavil sto chlapům – básník neodmítá.

Skladatel hudby sfér městských samot.

První člověk na Měsíci.

Svoboda, které se ti druzí k smrti bojí.

Víra a vědomí svého kroku.

Znak čistý.

Samota kostelní.

Víra nejistá.

Martin Františák

◆ Cyrano, 1. jednání, scéna 3. ◆

To málo, muži mladý!

Spíš byste říci moh' zde věcí nahromady
a při tom měnit ton – hned já vám příklad dám:

Výbojně: „Pane můj, když tak velký nos mám,
na místě bylo by jej sobě amputovat!“

Přátelsky: „Ve vašem jej vidím šálku plovat,
pro pití měl byste mít korbel, kam by vnik!“

Popisně: „To útes! To pohoří! Toť pik!

Co pravím pohoří, toť poloostrov jest!“

Zvědavě: Futrál ten nač musíte vy nést?

Pro psací náčiní, na nůžky skříň to snad?“

S grácií: „Pane můj, máte tak ptáky rád,
že o ně otcovsky tak starostliv jste stále,
jim bidlo skýtáte pro dráčky jejich malé?“

Tragicky: „Červené to moře, jaká záře!“

S obdivem: „Jaký štít pro krám to voňavkáře!“

Uctivě: „Pane, smím vám stisknout pravici?

Vy máte, co my zvem balkonek v ulici!“

To byste přibližně byl řekl, milý hochu,
kdybyste ducha měl a vzdělanosti trochu.

Však ducha, nejchudší vy ze všech bytostí,

jste neměl atomu a z lidské moudrosti
tři znáte písmena, jež v slovo „blb“ se svíjí.

A kdybyste byl měl jen onu fantasii,
ni čtvrtku z šprýmů těch neudal byste tady;
ni z půlky začátku, neb vězte, pane mladý,
že těch sám užívám, dle chuti si je volím,
však jimi obsloužit se jiným nedovolím.

◆ Cyrano, 2. jednání, scéna 7. ◆

A co se dělat sluší?

Snad hledat patrona? To otázka jest jiná
a nízký břečťan být, kmen, který obepíná
a příznivce když má, jen líže jemu kůru?
Ne vlastní silou svou, jen Istí se dostat vzhůru?
Dík! Finančníkům snad mám verše dedikovat,
na šaška změnit se a ve všech vodách plovat?
V té podlé naději, v tom horším zklamání,
že na rtech ministra se zjeví usmání?
Mám rukou pochlebnou mečící kozu kojit,
by nehýkala tak, a druhou mám ji dojit?
Dík! Z kroužku do kroužku se točit, dělat sluhu,
a v posled velkým být ve malých lidí kruhu,

Mám být papežem ve schůzkách, které v taji,
po krčmách hlupáci a blbci odbývají?
Dík! Chceš snad, za sonet abych si pomník vzpjal
a jméno, na místo bych další, jiné psal?
Mám talent objevit u pouhých příštípkařů,
a terorisován být od novin a jich lhářů?
Dík! Stále počítat a svou tvář nevyjasnit,
a dělat návštěvy, kde raděj měl bych básnit?
Psát listy prosebné? Se představovat, kývat?
Ó, díky, díky, díky! A tisíckrát... Chci zpívat!
Chci smáti se, chci snít, být volný v každý čas
a bystrý míti zrak a pružný míti hlas,
a kdy je libo mi, si klobouk stranou dáti,
pro „ano“, „ne“ se bít a dobré verše psáti!
A co je sláva mi, co úsměv Fortuny,
chci raděj cestovat, jak sním již, do lunny!
Jen k sobě úctu mít, cenit se jako básník
a zhrdat brečťanem, což je jen cizopásník,
a třeba ne jak dub či lípa k vyšinám
se vznésti, ale být svým vždycky a vždy sám!

◆ Cyrano, 5. jednání, scéna 5. ◆

Cyrano

Mám boty z mramoru — to cítím v mžiku tom,
a rukavice z kovu... (se vzpřímí)

Jde již prudce —

Chci vzpřímen čekat ji... (tasí)
a s pádným mečem v ruce!

Le Bret

Cyrano!

Roxana (omdlévá)

Cyrano!

(Všichni poděšení ustupují.)

Cyrano

Ted' už se na mne dívá
a hledí na můj nos, ta tuponoska křivá!
(zvedne meč)
Že je to zbytečné? Ach, jen se upokoj.
S vírou ve vítězství nevedu tento boj!
Jest vždycky krásnější, co zbytečné tu jest!
Jak jen se hemží tu — a tam — a u všech cest!
Vás tisíc! Já vás znám, mí nepřátelé kdysi!
Tys lež?

Slovníček

- ◆ Zacharie Jacob řečený Montfleury (* 1610) — vynikající tragéd, později předmět posměchu.
- ◆ Orfeus — kouzlem své hudby vysvobodil svou ženu Eurydiku z podsvětí pod podmínkou, že se na ni neohlédne, dokud nepřekročí hranici podsvětní říše.
- ◆ Pýramos — podle pověstí se probodnul ze zoufalství, domnívaje se (mylně), že Thisbé, jeho milá, padla za oběť lvici.
- ◆ Foibos (Zářící) — je ozdobný přívlastek boha umění Apollóna.
- ◆ Thálie — múza divadla.
- ◆ Chlorida — jedno z řeckých jmen, které básníci té doby s oblibou dávali svým milenkám.
- ◆ Faidon — hrdina Baronovy hry Clorisa, hrané Montfleuryem v prvním dějství Cyrana.

— použitá literatura — pokorný j., našinec j., vantuch a., paříková m., pokorná t.: kniha o cyranovi, mladá fronta 1996 / ukázky z překladu j. vrchlického

— inspicie **Jarmila paulerová** / nápověda **Jiřina čížková** / rekvizity **tereza dubová** / garderoba **lenka králová** / vlásenky **michaela kadlecová** / světla **Jiří kos** / projekce **Jiří müller** / zvuk **michael císovský** / šéf výroby **jan říha** / jevištní mistr **pavel johančík** / technika **michal weber, filip kapusta, roman widenka, Jiří zahata**

— program vydala divadelní společnost petra bezruče, s. r. o., ke čtvrté premiéře sezóny 2009–2010 / textová část programu **martin františák a tomáš vůjtek** / fotografie **petr hrubeš, tomáš ruta** / grafický návrh plakátu a programu **kateřina wewiorová** / vytiskl proprint, s. r. o., český těšín

— divadlo petra bezruče provozuje divadelní společnost petra bezruče / ředitel **Jiří krejčí** / umělecký šéf **martin františák** / manažer **tomáš suchánek** / lektor dramaturgie **zuzana mildeová** / divadlo je provozováno za finanční podpory statutárního města ostrava
— pro českou republiku autorská práva zastupuje dilia, divadelní, literární a audiovizuální agentura, krátkého 1, 190 00 praha 9

